

розвитку кооперації, створення нових і впорядкування діяльності існуючих товариств, проведення кооперативних нарад і з'їздів, субсидування й інструктування кооперативів тощо.

Таким чином, матеріали КПМДА мають важливе значення для вивчення кооперативного руху Подільської губернії другої половини XIX – початку XX ст. Матеріали періодики слід поділити на підтипи: а) історія кооперації; б) теорія і пропагування кооперативних ідей; в) статистика; г) повідомлення про практичну діяльність кооперативів. Характерною особливістю документів є те, що фонд № 629 дає інформацію про порядок організації кооперативних установ, а фонд № 228 – про їх функціонування, взаємодію з органами влади та місцевого самоврядування. Використання різноманітних джерел дозволяє повніше висвітлити проблему, скласти цілісне уявлення про розвиток кооперативного руху в Подільській губернії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вестник кооперации. – 1911. – Кн. 6. – С. 11; Наша кооперация. – 1913. – № 1. – С. 26; Кооперативная жизнь. – 1914. – № 6. – С. 415-416; 2. Дуткевич В. Сельские кредитные кооперативы в Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии (далі ЭЖП) – 1913. – №3-4. – С. 64; Кредитная кооперация в районе Винницкого отделения Государственного банка в начале 1913 г. // Там само. – № 8-9. – С. 42-43; Состояние потребительской кооперации в Подольской губернии // ЭЖП. – 1914. – №12. – С. 13-16; 3. Маркевич Е. Страхование товаров и потребительские общества // ЭЖП. – 1913. – №7. – С. 6-11; 4. ЭЖП. – 1914. – № 10. – С. 42-43; 5. Ворников В. Потребительская кооперация в Подольской губернии // Там само. – 1913. – № 1. – С. 13-28; Його ж. Из истории и теории Подольской потребительской кооперации (к вопросу об условиях организации потребительских обществ и их объединений) // Там само. – 1914. – № 4. – С. 10-24; 6. Реннинг Р. Ф. Основные положения земского содействия кооперативному делу // Там само. – 1914. – № 4. – С. 3-13; № 5. – С. 9-23; Його ж. – Об обслуживании кредитными кооперативами Подольской губернии хозяйств своих районов // Там само. – № 7. – С. 3-9; 7. Крассий Г. О. О продаже спиртных напитков в лавках потребителей // Там само. – 1913. – № 16. – С. 30-32; 8. Кальницкий И. Кредитная кооперация и сахарные заводы // Там само. – 1914. – № 10. – С. 6-10; 9. Волошиновский И. О продаже посторонним покупателям из лавок потребительских обществ // Там само. – № 9. – С. 3-7; 10. Масюкевич В. Яланецкое ссудосберегательное товарищество // Там само. – 1913. – № 12. – С. 4-47; 11. Потребительская кооперация в Брацлавском уезде // Там само. – № 2. – С. 13-17; Филиппов Н. Из жизни мелких сельскохозяйственных обществ и товариществ в Ольгопольском уезде // Там само. – 1914. – № 21. – С. 17; 12. Гоноратское кредитное товарищество Балтского уезда // Там само. – № 12. – С. 47-49; Прусевич А. Соколецкая артель сапожников // Там само. – С. 20-27; 13. Съезд представителей потребительских товариществ Подольской губернии // Там само. – 1913. – № 8-9. – С. 55-56; Совещание представителей потребительских товариществ Каменецкого уезда // Там само. – 1914. – № 6. – С. 44; 14. ЭЖП. – 1913. – № 2. – С. 39-40; Там само. – № 8-9. – С. 57-59; Там само. – 1914. – № 4. – С. 52-53; 15. Постановления первого Подольского губернского кооперативного совещания // Там само. – № 8. – С. 27-46; Реннинг Р. Ф. О содействии земства потребительской кооперации // Там само. – 1913. – № 14. – С. 4-6; № 7. – С. 8-11; № 20. – С. 1-8; 16. Що таке “кооперация” // Світова зірниця. – 1909. – 5 січня; Що таке “товариська крамниця” і нащо вона // Там само. – 22 січня; Що таке “сільськогосподарські вистави” і нащо вони // Там само. – 29 січня. 17. Кам'янець-Подільський міський державний архів. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 8714. – Арк. 3; Спр. 10047. – Арк. 10, 6, 18 та ін.; 18. Там само. – Спр. 8331. – Арк. 34-40, 141-165 та ін.; 19. Там само. – Спр. 9269. – Арк. 11-14, 22 та ін.; Спр. 9874. – Арк. 17, 23 та ін.; Спр. 10289. – Арк. 10, 22; 20. Там само. – Спр. 7243. – Арк. 19; Спр. 8331. – Арк. 405-411 та ін.; 21. Там само. – Ф. 629. – Оп. 1. – Спр. 46 – Арк. 13-13 зв.; Спр. 97. – Арк. 10; 22. Там само. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 5869. – Арк. 2-3; Спр. 10047. – Арк. 35-43 та ін.; Спр. 10192. – Арк. 1, 10 та ін.; 23. Там само. – Спр. 9874. – Арк. 23-27, 33 та ін.; 24. Там само. – Спр. 8331. – Арк. 178-251 та ін.; 25. Там само. – Арк. 406-411 та ін.

Ю.В. Легун

МАТЕРІАЛИ МІСЦЕВИХ КОНТОР УДІЛЬНОГО ВІДОМСТВА В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Селянство Російської імперії за своїм юридичним статусом було неоднорідною верствою. На території Подільської губернії чисельно переважали приватновласницькі посполиті (після реформи 1861 р. – тимчасово зобов'язані селяни-власники). Приблизно у

року Київська контора реорганізована на удільний округ, якому підпорядковані 20 маєтків (колишніх округів). На чолі округу стає управляючий, а з 1911 року – начальник округу⁸. Керували маєтками спочатку наглядачі, а далі управляючі. Їм підпорядковувалися підлісничі та штат лісних наглядачів або сторожів.

18 березня 1917 року все майно удільного відомства було націоналізоване. Нова влада створила самостійне Головне управління уділів⁹. 19 травня 1917 р. землі були передані до відома Міністерства землеробства Тимчасового уряду¹⁰. З утворенням УНР Київський удільний округ переходить 23 листопада 1917 р. до відома Генерального секретаріату земельних справ¹¹. Після перемоги більшовиків окремі маєтки у 1919 році передаються до Подільського губземвідділу Наркомату землеробства. З часом їх ліквідують і на їх основі переважно створюються лісництва на чолі з лісничими¹².

Територіальні реорганізації, зміни нумерації округів можуть ускладнити роботу дослідника. Наприклад відомо, що у 1878 р. на території губернії розташовувалися 9-й, 12, 16, 17, 18-й округи удільного відомства. Однак села, які числилися на той час у 18-му окрузі, у 1906 році вже належали до 12-го Грушанського маєтку¹³. Змінилася нумерація й інших економій.

Опираючись на реєстр чиншовиків Подільської губернії 1878 року, чий землекористування розташовувалися у населених пунктах, належних до удільного відомства¹⁴, та інші документи ми можемо скласти наступний перелік цих містечок і сіл:

Балтський повіт: Вільховата, Грузьке, Грушка, Голованівськ, Данилова Балка, Дельфінівка, Кам'яна Криниця, Кам'яний Бід, Красеньке (Луполове), Лозувата, Мечиславка, Молдаванка, Новосілка, Олександрівка, Разношинці, Сабатинівка, Сл. Станіславчик, Синьки, Таужне, Трояни, Чемерпіль, Шамраївка, Шепилове, Юзефівка.

Брацлавський повіт: Аннопіль, Вапнярка, Війтівці, Гриненки, Гуральня, Журавлівка, Захар'яшівка, Касьянівка, Копіївка, Кришинці, Кобилівка, Кинашів, урочище Кинашів, Клебань, Лука-Брацлавська, Мазурівка, Михайлівка, Нестерварка, Орлівка, Самгородок, Тульчин, Холодівка, Чуків, Шура-Копіївська.

Гайсинський повіт: Вигода, Горлівка, Краснопілка, Темна.

Кам'янець-Подільський повіт: Гринчуки,

Ольгопільський: Мала Кириївка, Овсіївка, Поташня, Устя.

Як бачимо, йдеться переважно про маєтки півдня Подільської губернії, більша частина яких до 1840-х років належали Михайлові (до переходу у православ'я – Мечиславу) Станіславовичу Потоцькому. Саме цей магнат за договором від 22 червня 1849 р. надав своїм посполитим особисту свободу¹⁵. Закон вимагав прямої імператорської згоди на звільнення селян. 17 січня 1850, таке ствердження було отримане. Загалом звільнено було 15.056 осіб чоловічої і 14.778 жіночої статі¹⁶. Таким чином, селяни цих сіл значно раніше від інших жителів регіону долучилися до громадського, а далі й приватного самостійного господарювання.

Збірки удільних помість Подільської губернії зберігаються у Центральному Державному історичному архіві України у м. Києві: 9-й Устянський (ф. 502, охоплює період 1871-1915 рр. і нараховує 606 одиниць зберігання); Тульчинський (ф. 503, 1844-1915 рр., 939 справ); 11-й Голованівський (ф. 504, 1863-1917 рр., 835 одиниць); 12-й Грушанський (ф. 505, 1875-1915 рр., 636 справ); Журавлівський (ф. 899, 1892-1919 рр., 150 одиниць) маєтки Київського удільного округу¹⁷. Безумовно, чимало матеріалів з цієї теми можна відшукати у фонді № 515 Російського Державного історичного архіву (Фонд головного управління уділів), однак огляд цього зібрання не входить до предмету нашої статті.

Ми уже згадували, що економіка уділів певним чином відрізнялась від господарки приватних і державних маєтків. Досить лише зазначити, що така екзотична галузь як виноробство розвивалася у Російській імперії саме в удільних володіннях. Найвідоміші марки грузинських і кримських вин започатковувалися цим відомством. Специфіка удільного хазяйства у Подільській губернії безумовно відобразилася на змісті і характері

господарської документації з цих економік.

Серед справ цих фондів в першу чергу виділимо документацію, яка відображає процес формування комплексу удільних володінь на Поділлі, містить узагальнюючі та описові свідчення про ці маєтки.

Тут, поруч з уже згаданими справами про придбання земель, вкажемо на інвентарний опис Тульчинського маєтку¹⁸, справу про залучення сіл до удільного відомства цього ж маєтку¹⁹, геометричний інвентар м. Голованіська²⁰, опис та оцінку нерухомого майна Грушанського маєтку²¹, про приєднання до 12-го Грушанського маєтку земель і лісів зі складу 9-го Устянського та 11-го Голованіського маєтків (1909 р.)²² та інші. Всі ці справи є джерелами до історії аграрних відносин на Поділлі, вони дозволяють прослідкувати хід трансакцій землею, ілюструють особливості проведення царської аграрної політики, зокрема обмеження землеволодіння поляків і розширення маєтностей держави та православних.

У фондах зберігається цілий ряд картографічних справ. Переважно це плани окремих земельних ділянок, які є складовою більших справ про продаж, оренду та обмін ґрунтів. Оцінити загальний обсяг картографічних робіт у маєтках дозволять каталоги та описи планів²³. Зустрічаємо і поодинокі схеми цілих сіл²⁴ та супровідні документи, створені при їх укладанні²⁵. Крім основної краєзнавчої ролі та значення як джерела з історії аграрних відносин, ці справи можуть долучатися до розвідок з історичної географії та картографії.

Місцеві контори поряд з господарськими виконували і певні державно-адміністративні функції. Про це свідчать, наприклад, справи щодо організації ревізійних переписів на підлеглих територіях,²⁶ повернення та взяття на облік колишніх посполитих-втікачів²⁷. Такі документи розкривають специфіку соціальних відносин у регіоні, вони можуть бути цікавими для демографів, істориків права.

Переважна більшість справ з фонду присвячена безпосередній проблематиці робити відомства. Наприклад однією з складних пост-реформаторських проблем українського села стала черезсмузжя земель. Наділи селян, поміщиків, держави, уділів, церкви були перемішані, заважаючи нормальному веденню сільського господарства на великих масивах. Взаємні обміни землею стали важливим напрямком роботи місцевих удільних контор. Досить часто вони визначалися у назвах справ як розверстання земель. Наприклад, лише у 503-му фонді зустрічаємо цілий ряд одиниць з тотожними титулами: „про обмін земель з селянами ...”. Йдеться про здійснення таких операцій у Гриненках (Спр.73), Копіївці і Орлівці (№ 76), Клебані (№ 78), Холодовці (№ 81), Нестерварці (№№ 110, 132), Журавлівці (№ 130), Самгородку (№ 177), Чукові (№ 178), Вапнярці (№ 210), Луці-Брацлавській (№ 354г) та інших. Все це приклади колективних трансакцій землею, коли у досє зустрічаємо ухвали сільських сходів, підписані десятками імен, плани земель, правоустановчі документи тощо.

Але ще більше налічується справ про обміни земельними ділянками з окремими селянами. Наприклад, справа про обмін левад селянина м-ка Голованіська Балтського повіту Гната Артемовича Цімерманівського на таку ж кількість орної землі²⁸. У ній поданий не лише опис земель та обставини орудки, але й довідка про попередню купівлю означених левад у селянина Микити Левитчука. Таким чином, ці землевпорядні справи є джерелом не лише з історії аграрних відносин, але й з краєзнавства, історії родин та селянської генеалогії.

Вказані приклади демонструють прагнення місцевих адміністрацій удільного відомства до перенесення своєї діяльності з землеробства у сферу лісового господарства та здачі в оренду оброчних статей. Саме останні дії широко відображені у багатьох справах фондів удільних маєтків. Тут також зустрічаємо індивідуальну та колективну оренду. Орендувалося все, що могло приносити дохід – земля²⁹, садиби³⁰, очерет³¹, навіть земля під дорогою³².

З часом, особливо у ХХ ст., селяни все активніше починають не орендувати, а купувати ці самі ділянки та оброчні статті. Це засвідчують і окремі архівні одиниці зі складу зазначених фондів і цілі наряди справ³³. Наприклад згаданий журнал для запису угод купівлі-

продажу (спр. 43) нотував майнові угоди жителів Тульчина і прилеглих сіл під номерами 277-349 за 1866-1869 рр. У цей час переважно у такі відносини вступали євреї. Православні ж є суб'єктами лише кількох договорів. До того ж йдеться про відставних солдатів та унтер-офіцерів, які здебільшого продавали і купували хати та городи. Місцеві селяни у цих справах з'явилися лише як свідки, як от у записі № 299 (арк.17), за яким відставний солдат Яків Поліщук продає міщанинові Андрію Костянтинову половину хати і городу. Свідками цієї справи були 13 селян, рядових та унтер-офіцерів с. Нестерварки. Тут же подано і опис місця розташування об'єкту продажу: „...за нестерварским прудом от с. Кобылиовки между соседями с левой стороны крестьянином Никитой Дидыком, а с правой стороны Иваном Багатюком”. Безперечно, цей опис знадобиться історикам села.

Деякі збірки об'єднують окремі різнопланові матеріали. Наприклад справа „Умови і зобов'язання за 1879 рік”³⁴ включає найрізноманітніші документи зі згадками імен селян – „Свідоцтво селянину с. Шамраївки Гнату Ліомешку (очевидно Лемешку) на право проведення питної торгівлі на 8 орендованих ним ділянках землі”; орендний договір 1878 року з Григорієм Яворським про ділянку землі під забудову і город; повідомлення до наглядача 18 округу Київської удільної контори від селянина с. Могильної Семена Костюка, у якому зазначається, що він і товариші через селянина Івана Пухкого передають 450 руб. орендної плати і просять повернути квитанцію; та угоди і іменні списки найнятих на роботи в уділ селян сіл Сабатинівки, Дельфінівки, Чемерполя і Олександрівки.

Зрозуміло, що у всіх цих документах – орендних і на придбання землі - переважно фіксувалися імена найбагатших жителів подільських сіл – майбутніх „куркулів”, частка яких у загалі населення була відносно невеликою.

Тісні майнові стосунки, які існували між удільним відомством і селянами, не могли не тягнути за собою конфліктів, суперечок та порушення визнаних правил. Документація фондів переважно фіксує недотримання законів та договорів з боку селян. Особливо часто зустрічаємо самовільну порубку лісу. В умовах півдня лісодефіцитної губернії (на кінець XIX ст. ліси займали лише 8% її території) деревина набувала особливої цінності як будівельний матеріал, і як паливо. А оскільки саме лісорозведення ставало основною галуззю удільної економіки на цій території, контроль за збереженням лісу робився все суворішим.

Протягом XIX ст. охоронне законодавство послідовно вдосконалюється. У 1837 р. із заснуванням Міністерства державного майна, контроль за всіма лісами, крім приватних, переходить до цієї установи. Її лісний департамент організовує корпус лісників. Додатково їхня робота була регламентована Положенням про збереження лісів від 4 квітня 1888 р.

Свідченням активності лісних сторожів є численні справи про порубки лісів та випас у них худоби³⁵.

Однак не лише селяни проживали на території уділів. Значною групою місцевого населення були чиншовики. Чиншовики кінця XIX ст. в основному походили від дрібної шляхти часів Речі Посполитої, а в Російській імперії певний період іменувалися однодвірцями. Ця досить кількісна група землеробського населення (біля 94 тис. лише у приватних маєтках губернії) на цей час вже наполовину православна, у соціальному відношенні все більше зливалася з українським селянством³⁶.

Чиншове право – вид залежної власності (*dominium utile*), при якій власнику (чиншовику) належить право володіння, користування й розпорядження маєтком зі згоди верховного власника (*dominus directus*) або без нього, а останньому — право на певний постійний оброк (чинш, *Zins, cens*) й інші платежі й повинності, встановленні законом чи звичаєм.

Скасування кріпацтва не потягло за собою знищення вічно-чиншових стосунків у західних та білоруських губерніях. Вони незмінно існували аж до закону 9 червня 1886 р., який заборонив на майбутнє встановлення чиншових стосунків у селах і запровадив систему викупу землі.

Витяг з цього Положення демонструє нам види та обсяги повинностей чиншовиків:

.....
.....
грошовий чинш (постійний і періодичний), натуральні повинності, здійснювані за звичаєм і письмовими угодами, лаудемії (платежі при зміні власників чиншової ділянки) та божий грош (періодичні через 10, 20, 40 років підвищені чиншові виплати).

Положення давало три роки на добровільне укладання згоди щодо землі між землевласниками і чиншовиками. За її відсутності усі чиншові ділянки мали примусово викуповуватися за сприяння уряду.

Однак, оскільки встановити чиншові права за відсутності формальних доказів було надзвичайно важко, робота з вирішення цього питання затяглася аж у ХХ ст.

На території удільних земель Поділля проживали і сільські і міські чиншовики. Підтверджує це уже згадана відомість чиншових садибних земель в удільних поселеннях Київської, Волинської та Подільської губерній³⁷. Зокрема, у найбільшому удільному місті Подільської губернії Тульчині нараховувалося 507 чиншових ділянок у християн і 812 – у євреїв. Разом з тим, чимало таких садиб було і у селах регіону – від однієї у Гуті, Клебані, Аннополі та інших. до 65 у Кинашеві та 68 у Шурі-Копіївській³⁸. Загалом по Поділлю, на територіях, підлеглих удільному відомству, у 1878 році нараховувалося 3002 садибні чиншові ділянки.

Місцева адміністрація активно долучалася до справи обліку чисельності чиншовиків, належних їм землі³⁹, садиб та майна⁴⁰. Персональні списки ми бачимо у різних справах фондів. Наприклад у одиниці під титулом „Справа 17 округу Київської удільної контори про купівлю Голованіського маєтку”⁴¹ на аркушах 55-63 зв. зустрічаємо список чиншовиків цього маєтку, з них 320 родин – євреї, під номерами 321-350 записані християни, переважно поляки. Хоча зустрічаємо і кілька українських імен: Микита Столяр, Ярощук, Костенко.

Отож, документація уділів, пов'язана з чиншовиками, може прислужитися у дослідженнях з історії аграрних, соціальних відносин. Цікавою буде вона і для науковців, які займаються вивченням національних меншин, оскільки, як бачимо, серед цієї категорії переважали поляки та євреї.

Разом з тим, необхідно зазначити, що в удільних фондах зустрічаємо і облікові матеріали українського селянського населення. Такі відомості та списки є цінним джерелом з історії родин та генеалогії. Зокрема відзначимо справу „...зі списками всіх господарів сіл: Грушки, Шамраївки, Данилової Балки, Новоселиці і Юзефівки” за 1906 рік⁴². Списки укладені Даниловським волосним правлінням на вимогу управляючого 12-м Грушанським маєтком. Реєстри містять імена лише чоловіків – голів родин (рос. – домохозяев), однак у окремій колонці таблиці зазначено, скільки осіб чоловічої і жіночої статі проживає у кожній родині. Подає таблиця і відомості про кількість землі у кожній родини та форму користування (власна, удільна – с. Грушка; надільна, орендна – с. Данилова Балка). Зустрічаємо поодинокі імена селян або й цілі переліки і у інших документах зазначених фондів.

Таким чином, хоча удільне землевладіння не було традиційною і широко розповсюдженою на Поділлі формою власності, життя мешканців цілого ряду населених пунктів регіону було тісно пов'язане з діяльністю установ цього відомства.

Документація цих бюрократичних закладів є важливим і цінним джерелом для розвитку цілого ряду напрямків досліджень з історії Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вильсон И.И. Выкупные за землю платежи бывших удельных крестьян. // Записки РГО по отделению статистики. 1878. – Т. V. – С. 259 – 380; Васильчиков А. Землевладение и земледелие в России и других европейских государствах. – Т.1. – СПб., 1881, С.63; Мякотин В.А. Личные и имущественные права удельных крестьян // Русское богатство.- 1906.- № 7.- С. 42-59; Голубев П. Удельные земли и их происхождение // Вестник Европы.- 1907.- Кн.10.- С.739 – 751; 2. Григорьев П.Г. Волнения удельных крестьян во второй четверти ХІХ века в Симбирской губернии. // Записки НИИЯЛИ при Совете Министров ЧАССР.- Вып. 4.- Чебоксары, 1950; 3. Гриценко Н.П. Удельные крестьяне Среднего Поволжья (Очерки). Грозный. 1959; Рябинский Л.С.

Реформа 1863 г в удельной деревне Мордовии // Труды НИИЯЛИЭ при Совете Министров МАССР.- Вып. 24.- Саранск, 1963; Клеянкин А.В. Хозяйство помещичьих и удельных крестьян Симбирской губернии в первой половине XIX века.- Саранск, 1974; 4. Горланов Л.Р. Удельные крестьяне России 1797 — 1865 г.// Дис... канд. ист... наук. — Владимир, 1988; 5. Дунаева Н.В. Правовое положение удельных крестьян России в первой половине XIX в. //Дис... канд. юрид. наук. — 2001. — 211 с.; Ї ж. Рекрутская повинность удельных крестьян // Актуальные вопросы истории и этнологии.- Саранск, 2001.- С.32 — 39; Серкина С. С. Община и обычное право удельных крестьян Симбирской губернии в конце XVIII - первой половине XIX века.// Автореф... дисс... канд. истор. наук. — Саранск, 2002; 6. ЦДІАК України. — Ф. 899. — Оп.1. — Спр. 1. — Арк. 43-44; 7. Там само. — Ф. 504. — Оп. 1 — Спр. 6. — Арк.1; 8. Там само. — Ф. 899. — Оп. 1. — Спр.2. — Арк. 12,18. 9. Там само. — Спр. 125. — Арк. 62-63, 74-75.; 10. Там само. — Спр. 126. — Арк. 5.;11. Там само. — Спр. 125. — Арк. 115-116. 12.Там само. — Спр. 142. — Арк. 216.; 13. Там само. — Ф. 505. — Оп.1. — Спр. 569. — Арк. 1. 14. Там само. — Ф.493. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 23-24 зв.; 15. Там само. — Ф. 49. — Оп. 1. — Спр. 1749. — Арк. 21.; 16. Там само — Арк. 33-34.; 17. Назви й нумерація подані за описами.; 18. Там само. — Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 2.; 19. Там само. — Спр. 59. ; 20. Там само. — Ф. 504. — Оп.1. — Спр. 27а.; 21. Там само. — Ф. 505. — Оп. 1. — Спр. 290а.; 22. Там само. — Спр. 584. 23. Там само. — Ф. 502. — Оп.1. — Спр. 691 б „Каталог планів Устьянського маєтку, 1914 р.”; Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 898а; „Каталог планів 10 Тульчинського і 15 Журавлівського маєтків 1915 р.”; Спр. 908 „Опис планів землі маєтку” 24. Там само. Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 909 „План землі с. Гути”; Спр. 834а „План і геодезичний опис с. Журавлівки” 1910 р; 25. Там само — Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 37 „Про укладання планів селянських угідь Тульчинського маєтку. 1861-1866.”; Спр. 843 б „Абрисна книга землеміра Карпенка М.” 1911р.; Спр. 911 „Геодезичний опис с. Горлівки”; 26. Там само. — Спр.9 „Про проведення 9-го народного перепису та укладання ревізійних списків у Тульчинському і Вільховатському маєтках” 1855 р.; Спр. 27 „Про здійснення 10-го народного перепису...”; 27. Там само. — Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 14 „Про втікачів селян, які повернулися і про подачу на них додаткових ревізійних списків і про укладання громадських ухвал на вислання їх до Сибіру” 28. Там само. — Ф . 504. — Оп. 1. — Спр. 119; 29. Там само . — Ф. 502. — Оп. 1. — Спр. 66 „Про заяву селян с. Устя Федора Мазурика з товаришами щодо оренди з 1881 р. ділянки землі при с. Кириївці” 30. Там само. — Спр. 252 „Про здачу в орендне утримання колишніх чиншових садіб в с. Овсїївці” 1895 р.; 31. Там само. — Спр. 63 „Про здачу в оренду з 18 січня 1880 р. селянам Мазурику і Кончаловському права збирати очерет”; 32. Там само. — Ф. 899. — Оп.1. — Спр. 39 „Про здачу в оренду товариству селян с. Вапнярки смуги удільної землі під дорогу” 1914-1915 рр.; 33. Там само. — Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 43 „Журнал для запису купчих кріпостей”, Ф. 504. — Оп.1. — Спр. 45 „Про засвідчення купчих кріпостей за 1877 р.”; Там само. — Спр. 237 „Про продаж земель за 1888-1890 рр”; 34. Там само. — Ф. 505. — Оп.1. — Спр. 53; 35. Там само. — Ф. 504. — Оп.1. — Спр. 53 „Про лісопорушення, які закінчилися миролюбними угодами” 1879; Спр. 883 а „Виписки з книги стягнень з селян за самовільну порубку лісу і випас худоби за 1916 р.”; Ф. 899. — Оп. 1. — Спр. 43, 105 „Матеріали про стягнення штрафів”; 36. Бовуа Д. Битва за землю в Україні. Поляки в соціетнічних конфліктах. — К., 1998. — С.180 37. ЦДІАК України. — Ф.493. — Оп.51. — Спр. 48; 38. Там само. — Арк. 23-24 зв.; 39. Там само. — Ф. 503. — Оп.1. — Спр. 245. „За претензією старовірів с. Шури-Копіївської про чиншове право на землі, якими вони користуються” 1913 р. ; Спр. 907 „Відомості про чиншовий збір з садібних земель маєтку”; 40. Там само. — Ф. 502. — Оп.1. — Спр. 252 „Про здачу в орендне утримання колишніх чиншових садіб в с. Овсїївці” 1895 р.; Там само — Спр. 60 „Про чиншові садіби, зайняті колишніми однодвірцями”; 41. Там само. — Ф. 504. — Оп.1. — Спр.6. ; 42. Там само. — Ф. 505. — Оп.1. — Спр. 569.

С.І. Дровозюк

КУЛЬТУРНО-ДУХОВНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У 20-30-Х РР. ХХ СТ.: ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Пошуківлення історичної думки та активізація конкретно-історичних досліджень в Україні стимулюють історіографічні пошуки, актуалізують проблему історіографічних джерел. Ця проблема є ключовою в історичній науці, оскільки від її розв'язання залежить одержання об'єктивних знань про історіографічний процес. Історіографічні джерела відбивають специфічні історіографічні факти, тобто ті, що містять відомості з історії історичної науки. Отже, вони становлять окрему групу джерел, які дають можливість дослідити суспільні умови розвитку історичної науки та процес збагачення історичних знань в усіх його аспектах¹.

Запропонований огляд безпосередньо пов'язаний з історіографічним дослідженням культурно-духовних перетворень, що відбувалися в українському селі. Науково-теоретичне і практичне значення цього джерелознавчого пошуку полягає у тому, що він забезпечує